

Broby kyrka

Lunds stift

Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning

Kerstin Börjesson 2019-08-19

Omslagsbild: Flygbild över Broby kyrka 2015. Fotograf: Pär-Martin Hedberg, HioPhoto.
Bildrättigheter: Lunds stift.

Broby kyrka

Broby-Emmislövs församling, Östra Göinge kontrakt, Lunds stift, Östra Broby socken, fastighet Östra Göinge Broby 63:1, Östra Göinge kommun, Skåne län och landskap

Beskrivning och historik

Kyrkomiljö

Broby ligger i nordöstra Skåne intill Helge å, Skånes största vattendrag. Landskapet i socknen växlar mellan öppna åkrar och betesmarker, sjöar, mossmarker och däremellan större skogspartier. Fornlämningar visar att det fanns permanenta bosättningar i området omkring 1000 e.Kr och första omnämnande av Broby i skriftliga källor är från 1196. Omkring denna tid kan också den gamla kyrkan i Broby ha uppförts. Enligt folksägen var kyrkan först ämnad att byggas i Glimminge norr om Broby. Kyrkplatsen fick dock flyttas till Broby eftersom det man byggde under dagen revs ned av trollen under nätterna.

Fyra vägsträckningar sammanstrålar i Broby och läget intill Helge å gjorde byn till en naturlig samlingsplats. Broby kom att bli centralort i området och från 1600-talet även tingsplats. Äldre kartmaterial visar hur gårdarna låg ordnade i en klunga

längs landsvägen med kyrkan på östra sidan och bydammen på andra sidan. Prästgården låg söder om kyrkan inom nuvarande kyrkogårdsgränsen. På 1840-talet ersattes denna prästgård av en ny norr om kyrkan. År 1855 ödelades stora delar av Broby i en brand. Ett nytt tingshus uppfördes 1858 och gästgiveriet flyttades till en år 1833–34 uppförd byggnad nordväst om kyrkan, där det ligger än idag. År 1886 invigdes järnvägslinjen Karpalund – Hästveda som passerade genom Broby. I och med järnvägens tillkomst fick samhället ett uppsving och ett järnvägssamhälle växte upp kring den nya stationen.

Den medeltida kyrka revs på 1800-talet men finns beskriven i äldre källmaterial. Den bestod av långhus, kor och absid samt ett brett västtorn och var byggd av gråsten med kvaderhuggna hörnkedjor och omfattningar av sandsten. Vid okänd tidpunkt under medeltiden tillkom också ett vapenhus framför sydportalen och år 1756 utvidgades kyrkan med ett tvärskepp mot norr. Tornets nedre våning var enligt beskrivning av domkyrkoarkitekt Carl Georg Brunius, täckt med ett kryssvalv. Även långhuset och koret var kryssvälvda. Fasaderna på de äldsta delarna var utförda med skråkantig sockel nedtill och en ”dubbel båggesims”, en typ av listverk, upptill. Enligt Brunius hade kyrkan lidit skada av en häftig brand som ”skadat hennes finare partier”. Detta till trots ansåg Brunius att kyrkan var ansevärd och välbyggd. Mellan åren 1871-1873 revs ändå den bastanta kyrkobyggnaden och ersattes av en ny på samma plats som den gamla.

Kyrkobyggnad

Den nya kyrkan i Broby började byggas efter att man rivit den gamla medeltida kyrkan och invigdes 1873. En del av byggnadsstenen från den gamla kyrkan återanvändes sannolikt men rivningsmaterialet användes också till att fylla igen ett kärr (den gamla bydammen) i Tivoliparken. Den nya kyrkan ritades av den danske arkitekten Ludvig Woldh. Woldh blev tidigt i karriären anlita av den danske arkitekten Ferdinand Meldahl och efter hans död var han verksam som ”konduktör” vid uppbyggnaden av Marsvinsholm kyrka ritad av den tysk-baltiske arkitekten Christian Zwingmann, som även han var medarbetare till Meldahl. Östra Broby kyrka blev Woldhs enda kyrkobyggnad och troligen hans största byggnadsprojekt. Sannolikt var han mycket influerad av arbetet med Meldahl och Zwingman. Kyrkan i Östra Broby uppfördes i nygotik med högt klocktorn i väster, långt mittskepp och höga, breda korsarmar samt rakt avslutat kor i öster. Fönsteröppningar var stora och spetsbågsformade samt murade med masverk av oputsat tegel (sannolikt rött) medan fasaderna var putsade.

1930 började det brinna i kyrkan. Eftersom kyrkans innertak var av trä spred sig branden snabbt och förstörde innertak, taklag, träinredning och träbjälklag. Kvar fanns endast kyrkans murar. Återuppbyggnaden av kyrkan påbörjades redan

Broby kyrka sett från väster där en pampig nygotisk portal leder in till förhallen i tornets bottenvåning. Ingångar finns också till korsarmarna i norr och söder. Dessa är låga och breda och tillhör en annan stiltradition än den västra.

nästa år efter ritningar av arkitekt Henrik Sven Wranér på Kungliga byggnadsstyrelsen i Stockholm. Till stora delar kunde den gamla kyrkans murverk stå kvar. Nya bjälklag och förstärkande pilastrar utfördes av betong. Tornets övre del murades troligtvis om. Långhuset och koret valvslogs med nya, höga kryssvalv och sidoskeppen av tunnvalv av tegel. Ett stort fönster i korets östra sida murades igen. Nya golv av tegel lades. I norra tvärskeppet gjordes en ny läktare och under denna inreddes utrymmen som skärmades av mot kyrkorummet. Större delen av inredningen ritades av arkitekten i tidstypisk stil. År 1932 stod kyrkan färdig och kunde återinvigas.

År 1937 installerades ett tornur. Under 1949 utfördes ut- och invändiga reparationer på kyrkan. Tornspirans stomme förstärktes och tornets yttertak lades om 1951. Under 1957 genomgick kyrkans interiör en renovering. Snickerier och väggar målades om. Nytt värmesystem för oljeburen värme installerades 1967. År 1982 sågs fasaderna över och en handikappramp byggdes utanför kyrkans norra entré. En större renovering av kyrkan gjordes 1985-1986 och leddes av Davidssons arkitekt och Ingenjörbyrå och kyrkorenovering S O E Hellkvist AB. Renoveringen omfattade el, värme och sanitet samt ombyggnad av orgelläktaren. År

2002 byggdes en glasvägg mellan långhuset och den södra korsarmen. Ritningar till åtgärderna togs fram av arkitekt M Hudak.

Exteriör

Den nuvarande kyrkan har formen av en korskyrka med långhus och två breda korsarmar samt ett rakt avslutat kor i öster och ett torn med kvadratisk grundplan i väster. Långhuset, korsarmarna och koret har samma höjd på murarna och yttertaken samma nockhöjd. Kyrkan är byggd av gråsten och tegel med putsade och målade fasader. Huvudsakligen består kyrkan av 1870-talets stomme men vissa anpassningar och reparationer utfördes 1931-32. Före branden fanns en hel del synligt tegel i fasaden, exempelvis dörr- och fönsteromfattningar, som numera är putsade och vitmålade. Tornspiran och tornets övre våning fick en lite enklare utformning och ett fönster i tornets södra sida förminskades. En sakristia vid korets norra sida revs, dess ingång till koret samt ett stort fönster mot öster murades igen. En ny smal fönsteröppning gjordes i korets södra mur.

Längst ned på kyrkans fasader finns en utskjutande sockel målad i grått. Fasader-
na i övrigt är spritputsade och gulmålade med vita slätputsade detaljer såsom listverk, dörr och fönsteromfattningar. Kyrkans hörn är försträvade av smala strävpelare, putsade och vitmålade samt murade i flera avsatser med kopparavtäckning. Fönstren och dörrarna är huvudsakligen utförda i spetsbågestil och fönsterbågar av trä med småspröjsade rutor. De stora fönsteröppningarna är uppbyggda av ett par spetsbågsöppningar och en rund öppning upptill omfattad av en bred spetsbågig nisch murad med flera språng. Störst är korsarmarnas fönster som består av dubbla sådana fönsterpartier med ett större rundfönster över. Däremot är ingångarna till korsarmarna låga och rektangulära med rundade hörn. En likadan dörröppning finns till koret från öster. Ytterdörrarna till kyrkan är grönmålade och har en dekor av olika, geometriska former.

Huvudingång till kyrkan är från väster. En bred portal upptar nästan hela västra fasaden i bottenplan. Dörröppning är likt fönsteröppningarna spetsbågig och murad med flera språng. En trekantsgavel omsluter öppningens övre halva. Strävpelarna i tornets nordvästra och sydvästra hörn når upp till ovankanten av andra våningsplanet och ramar in västfasaden ytterligare. Över portalen finns ett stort rundfönster. Klockvåningens ljudöppningar består av dubbla smala spetsbågeöppningar i väster, norr och söder samt en rundbågig fönsteröppning mot öster. Tornet är försett med en hög spetsig spira med fyra takfall. Nederst i varje takfall finns en urtavla till tornuret. Kyrkans yttertak är av kopparplåt lagt med rektangulära skivor med dubbla ståndfalsar och förskjuten tvärfals. Tornet och kortaket kröns av kors och över nock till södra korsarmen finns en vindflöjel av järn med kyrkans byggnadsår och en stjärna.

Kyrkans interiör sett mot koret i öster.

Interiör

Kyrkans interiör har en traditionell indelning med vapenhus/förhall i tornets bottenvåning med ingång till långhuset. Koret är beläget i öster. Sidoskeppen är numera tillstängda mot kyrkorummet och inredda till olika biutrymmen, bland annat sakristia. Den fasta inredningen i kyrkan är enhetligt utförd i en mörk och kraftfull 30-talsstil med drag av nyklassicism, art deco och Swedish grace. Snickerierna har kraftiga profiler och är ådringsmålade i grågröna och gröna toner. De större innerdörrarna i kyrkan har samma utförande som ytterdörrarna till korsarmarna och koret med mjukt rundade hörn och geometriskt formad dekor som för tanken till barocken.

Förhallen eller vapenhuset utgörs av en entréhall innanför ett vindfång med förråd och en toalett vid sidorna. Över dörren till förhallen vinnas en inskriftstavla med texten: DENNA KYRKA UPPFÖRD 1871-73 NEDBRANN 1930 ÅTERUPPFÖRDES I NUVARANDE SKICK 1931-32 UNDER KONUNG GUSTAV V:S 25TE REGERINGSÅR BISKOP I STIFTET VAR EDV. RODHE KYRKOHERDE I FÖRSAMLINGEN VAR J. E. JACOBSON KYRKOVÄRDAR VORO JÖNS BENGTSON OCH WALD. GERDTS ARBETET UTFÖRDES AV A. ANDERSSON Ö. B. ERIKSSON KALMAR. ARKITEKT VAR S. H. WRANÉR. Förhallen är inredd med kapphängare och

informationsbord. En trappa vid norra sidan leder upp till läktaren i tornets andra våningsplan. Trappträcket är uppbyggt av balusterformade brädor i barockstil med en kraftig ändstolpe. Golvet i förhallen är lagt med mörkrött rustikt storstenstegel i rutnätsmönster. Väggarna och innertaket är putsade och vitmålade med kvastad yta. Kring innertaket finns en kraftig taklist i grönt och turkos. I öster leder en glasad innerdörr in till kyrkorummet.

Färgskala och material i vapenhuset återkommer i långhusets inredning. Golvet i mittgången är lagt med tegel men har en något annorlunda mönsterläggning. I bänkkvarteren är golvet av ljusst gråmålade brädor. Långhuset domineras av de höga valven och de stora fönsteröppningarna. Från tre av valven hänger stora lampkronor i brons utförda i tidstypisk art decostil/Swedish grace. Väggarna och valven är putsade och vitmålade som i förhallen och intrycket är relativt ljukt och luftigt. De färgade glasen i ytterfönstren ger ett mjukt och lite dämpat ljus in till kyrkorummet. Fönsteröppningarna har vida smygar och kraftigt sluttande fönsterbänkar lagda med samma tegel som till golvet. De gröna fönsterbågarna och röda fönsterbänkarna är det enda färginslaget i ytterväggarna. Under fönsteröppningarna är silvermålade radiatorer infällda i nischer.

Långhusets valv består av tre höga rektangulära kryssvalv och ett större, kvadratisk, i korsmitten längst i öster. Valven utgår från tresidiga konsoler i yttersidorna, utan valvpelare. Valvribborna har kvadratisk genomskärning och avslutas upptill av en rundel. Mellan de tre västra och den östra travén finns en kraftig, bred spetsbågsformad gördelbåge.

Vid långhusets västra sida når orgelläktaren ut ett stycke från läktarvåningen. Läktarens snickerier är grönmålade liksom övrig inredning. Läktarens främre parti bärs upp av fyra pelare med rektangulära fyllningar. Läktarbarriären har liknande uppbyggnad med spegelfyllningar mellan ett övre och nedre listverk. Intill läktaren har flera bänkrader tagits upp och lämnat plats för en inredning med bord och stolar som används vid kyrkkaffe. Mot västra långhusväggen finns en modern, gråmålade skåpsinredning med bland annat pentry och vask.

Kyrkans bänkinredning upptar långhusets östra del. Bänkkvarteren är slutna med dörrar som stängs mot gången. Framför koret och sidoskeppen finns ett öppet utrymme med plats för dopfont, predikstol med baldakin, ljusbärare och piano. En stor röllakansmatta i röda, rosa och gröna toner ligger framför uppgången till koret. Dopfonten står vid södra sidan och mot triumfbågsmuren finns ett litet dopaltare med ett altarskåp. Predikstolen är uppbyggd från ett podium och har ingång från sakristian i norra korsarmen. Ingen ingång finns till predikstolen från

Vy från norra korsarmen mot koret till vänster och från koret mot södra korsarmen till höger.

kyrkorummet. Intill predikstolen står också en skulptur i trä av Maria och Jesusbarnet.

Ingång till koret är genom triumfbågen, valvbågen mellan kor och långhus. Triumfbågen har formen av en hög och smal spetsbåge och är putsad och vitkalkad. Koret ligger tre steg högre än långhuset och trappan upptar hela triumfbågens bredd. Golvet i koret har samma utseende som i långhuset. Större delen av korets yta upptas av altarrundeln som bildar en halvcirkel framför altaret och altarskåpet som står mot östra korväggen. Altarskåpet går i mörkt tonade träfärger och övrig inredning går i grönt. Framför altaret är golvet upphöjt i en liten rundel och täckt av en flossamatta som går i röda och lila färger. Mot ytterväggarna står ett par bänkar. Koret täcks av ett långsmalt stjärnvalv vilket liksom valven i långhuset utgår från konsoler och sammanstrålar upptill i en rundel. Korets väggar och valv är målade i en klarröd ockra med vitmålade valvribbor. Enda ljusinsläpp till koret kommer från ett smalt fönster i södra sidan.

Södra korsarmen är avdelad från korsmitten och kyrkorummet genom ett glasat gallerverk uppbyggt av cirklar och olika korsformer i gråmålat trä. Trägallret är målat i grönt och i framkant finns också ett par pelare av samma typ som till den västra läktaren. Det nedre gallerverket och pelarna bär upp ett senare tillkommet,

övre glasparti med liknande former. Ett skjutdörrsparti leder in till korsarmen från mittskeppet. Södra korsarmen används för barnverksamheten och går att stänga till med ett draperi mot långhuset. Utrymmet är inrett med bord och stolar samt ett förråd mot väster bakom en skärmvägg med två dörrpartier. Skärmväggen är av ett skivmaterial infattat i pelare av samma slag som till västra läktaren. Mot söder finns ett vindfång med glasat dörrparti av samma utseende som innerdörrarna i väster. Golvet i mittgången är av tegel och sidorna, som tidigare varit möblerade med bänkar, är täckta med en orange heltäckningsmatta. Sidoskeppet täcks av ett spetsbågsformat tunnvalv. Både valv och väggarna är putsade och vitmålade. I sidoskeppet sitter väggarmaturer i form av tidstypiska ljusplåtar.

Norra korsarmen är inredd med läktare. Under läktaren finns en sakristia i östra delen och wc, förråd samt trappor till källaren och läktaren i väster. Mellan östra och västra sidorna löper en korridor fram till kyrkans norra entré. Dörrpartierna mot kyrkogården samt en dörr från sakristian till kyrkorummet är lite mer artikulerade än övriga dörrar och uppbyggda av korsformade speglar. I övrigt har dörrarna samma rundade form upptill och gröna färgsättning. Golven är lagda med rött tegel i ett sicksackförband och i förråden mot väster med klinker. Väggarna och innertaken är putsade och vita. Sakristian har nästan formen av ett litet sidoskapell med ett par mindre fönster och ett litet altare mot öster. Innertaket i sakristian är målat i samma röda färg som i koret. Intill ingången till kyrkorummet finns en smal korridor med ett par dörrar till förvaringsskåp. En skåpsinredning finns också vid norra sidan. I sydöstra hörnet leder en liten trappa upp till predikstolen. Trappräcket har en kraftig form med en genombruten korsform i mitten.

Trappan till läktaren har en enklare form än trappan i förhallen. Uppe på läktaren finns dock ett räcke med samma barockformade balusterbrädor som i förhallen. Läktarens södra del är inredd med ett par bänkrader på gradänger. I övrigt upptas läktaren av skåp för textilförvaring.

Orgelläktaren och tornets övre våningar nås från trappan i förhallen. Läktaren upptas till största delen av orgelhuset. Läktarens östra sida är inredd med gradänger och bänkar och orgelns spelbord står vid läktarens södra sida. En hög spiraltrappa av stål leder upp till tornets tredje våning. På tredje tornvåningen finns ett gammalt trampverk till klockorna. I öster leder en dörröppning in till vinden och en trätrappa leder vidare till tornets fjärde våning, klockvåningen. I klockvåningen hänger två ringklockor i en klockstol av järnbalkar. Tornets spira är konstruerad av bultade furubjälkar. Takstolarna över långhusets, korsarmarna och koret är uppbyggt av ett så kallat stångbärverk av furuplank. Takstolarna har i efterhand förstärkts i alla sammanfogningarna med järnplattor och bultinfästningar och bultats fast i murverket.

Kyrkorummet med orgelläktaren i väster.

Inredning och inventarier

Altaret är samtida med den nuvarande kyrkan och murat av rött tegel, sannolikt med altarskiva av trä. Ett mindre bordsaltare av grönådrat trä står framför huvudaltaret på altargolvet.

Altartavlan är ett intarsiaarbete av den svensk-franske konstnären Rudolf Gowenius färdigställt 1932. Altartavlan är uppdelad som en triptyk med Maria och Jesusbarnet på den norra tavlan, korsfästelsen i mitten och uppståndelsen på södra tavlan. Triptyken är utförd med intarsia av olikfärgade träslag i mörka färgtoner med en guldfärgad träram.

Altarringen är från 1932 och bildar en halvcirkelformad barriär mot kyrkorummet uppbyggd av spegelfyllda sidor

med knäfall och överläggare klädda med beige tyg. Träverket är målat i grönt med kammålad mönstring.

Predikstolen ritades sannolikt av arkitekt Wranér inför ombyggnaden 1931. Predikstolskorgen är av trä och har sexsidig form uppbyggd från en murpelare med trappa från sakristian. Predikstolskorgen har raka sidor vilka, liksom dörrbladen till kyrkan, är uppbyggda av speglar som bildar ett geometriskt mönster och har en dekor av hjulkors. Över predikstolen finns en åttkantig baldakin uppbyggd av ett tandsnittslisterverk med en flack trekantsgavel över. Baldakinen kröns av ett kors. Både predikstolen och baldakinen är målade med kammålning i en grön nyans samt detaljer i ljusare grönt och gult.

Dopfunten är av sandsten och ritades av arkitekt Wranér. Cuppan har formen av ett halvt klot med inskriften LÅTEN BARNEN KOMMA TILL MIG i ovankant. Cuppan står på en cylindrisk formad fot med kannelyrbehuggning. Till dopfunten hör ett fat av tenn från 1932.

Bänkinredningen ritades av arkitekt Wranér och tillkom i samband med återuppbyggnaden 1931-32. Bänkarna är slutna med raka gavlar och dörrpartier och ådringsmålade i olika gröna nyanser. Gavlarna och dörrarna samt bänkkryggarna är spegelindelade med rektangulära fält.

Orgeln byggdes 1932 av E A Zetterqvist och Son och har 18 stämmor fördelade på två manualer och pedal. Orgelhuset är av grönmålat trä. Fasaden är uppbyggd av det synliga pipverket formade som en trappstegsgavel.

Två **kyrkklockor** hänger i tornet. Båda är gjutna av brons 1930 av M & O Ohlsson i Ystad och försedda med inskriptioner.

Övrigt

Ett par tavlor från 1700-talet föreställande kyrkoherdeparet Nicolaus och Anna Elisabeth Rusch hänger i långhuset. På norra väggen sitter ett litet krucifix och två stentavlor med tio guds bud. Vid dopfunten finns ett altarskåp utfört 2012 av Michal Hudak tillsammans med Alltmöjligtverkstaden i Broby. Skåpet representerar ett gotiskt fönster mot det nya livet. Tavlan är av trä och uppbyggd kring en rund mittavla med halvrunda luckor som kan fällas ut. På mittavlan och luckans insidor finns bibeltexter och målade motiv som anspelar på dopet, livet och tidens flykt. Tavlan är målad i starka färger av framför allt grönt, grått, rött.

Från den medeltida kyrkan finns en nattvardskalk bevarad tillverkad av silversmeden Hans Klaussön i Vä 1598. Brobykalken räknas som ett av hans främsta arbeten. I södra korsarmen finns ett skåp byggt av delar från den gamla kyrkans altarpopsats och predikstol vilka ropades in vid en auktion av riksdagsmannen och handlanden Hans Johansson i samband med att den gamla kyrkan skulle rivas. Skåpet tillverkades av Brobysnickaren Johan Fredriksson.

Kyrkogård

Kyrkan i Östra Broby ligger på den gamla medeltida kyrkogården. Enligt äldre kartmaterial hade den gamla kyrkogården nästintill kvadratisk form med något rundade sidor. Kyrkan låg i dess mitt. En kyrkogårdsmur finns omnämnd från 1600-talet och framåt. I samband med att den medeltida kyrkan revs 1870 omgestaltades hela kyrkogården och den gamla kyrkogårdsmuren revs. En utvidgning av kyrkogården gjordes sannolikt kring 1852 åt söder, väster och möjligen även åt norr. När den nya kyrkan byggdes gjordes kyrkogårdsmuren om med stenpelare. Från och med 1911 upphörde gravsättning på gamla kyrkogården i och med att den nya begravningsplatsen hade anlagts. Kyrkogården begränsas i norr och öster av en stödmur av sten medan östra och södra sidorna inhägnas av en järnkätting mellan granitpelare på en låg murad stensockel. Ingångar till kyrkogården finns från norr, väster och söder med grindpelare murade av tegel med pyramidformat krön. Västra ingången är störst med en inkörspport och två gånggrindar mellan fyra grindpelare medan norra och södra ingångarna är mindre. Innanför kyrkogårdens begränsning finns en trädkrans. Kyrkogården är numera grästäckt till

Kapellet på nya begravningsplatsen i Broby ritat av Algot Johanssons Byggnads- och ritbyrå, Kristianstad.

största delen med singeltäckta gångar kring kyrkan och från ingångarna i norr och söder. Ingången från väster är lagd med betongplattor liksom gången fram till den norra porten med handikappramp. Ett fåtal moderna gravplatser finns på gamla kyrkogården vars gravvårdar i övrigt tillhör 1800-tal och tidigt 1900-tal.

Nya begravningsplatsen

Nya begravningsplatsen ligger ett par kilometer söder om gamla kyrkogården intill Helge å och anlades 1907 efter ritningar av länsträdgårdsmästare Ekenstam. Dess äldsta delar består av de östra gravkvarteren där gravplatserna är ordnade i rader kring gravkapellet från 1910. År 1930 utvidgas kyrkogården med två långsmala områden i norr och i väster efter ritningar av Ekenstam. Utvidgningen av den norra delen utfördes möjligen först 1941 och då efter ritning av Gustaf Persson. Kyrkogården utvidgades därefter mot norr först 1957 efter förslag ritat av Hilding Claesson och nästa gång 1982 efter landskapsarkitekt Lennart Lundqvist ritningar. År 1987 anlades minneslund och urnlund, också dessa efter förslag från Lundqvist som också planlagt den senast tillkomna delen i norr från år 2000. Den äldsta delen har en äldre karaktär med större gravplatser utmed huvudgångarna och mindre i sidostråken. Ju längre norrut på kyrkogården man kommer ju mer modern är dess karaktär. I den mellersta delen står lägre gravstenar i gravrader ordnade med klippta häckar. I de norra delarna står gravvårdarna huvudsakligen i grästäckta områden med en naturlund och urngravplatser längst i norr.

Byggnader på kyrkogården

På nya begravningsplatsen ligger ett gravkapell invigt 1910 och ritat av Algot Johanssons Byggnads- och ritbyrå, Kristianstad. Kapellet har åttkantig form och är murat av tegel som är putsat och vitkalkat. Mellan mursidorna finns halvkolonner som kröns av urnor. I varje mursida finns en spetsbågig fönsteröppning med gjutjärnsbågar och mot norr en ytterport med överljusfönster. Taket av enkelfalsad plåt har formen av ett åttkantigt tälttak målat i ärggrön nyans. Även taket kröns av en urna. Gravkapellet stod länge outnyttjat och bedömdes vid 2000-talets början vara i så dåligt skick att det skulle rivas. Istället renoverades kapellet och har fått funktion som ett populärt kapell för både bröllop, dop och begravning.

Karaktärisering

Broby kyrka omges av ett modernt samhälle med bebyggelse från framför allt sent 1800-tal och framåt. Den medeltida kyrkan var tidigare bygdens naturliga mötesplats kring vilket ett sockencentrum med ting, prästgård och gästgivargård uppstod. Den gamla kyrkan finns inte kvar längre och samhällets rötter i medeltiden är väl dolda för den utomstående. Den nuvarande kyrkan är dock dess arvtagare och den nuvarande prästgården och gästgiveriet påminner om var den gamla bykärnan låg. Vägen förbi kyrkan och mot Helge å har sannolikt mycket lång tradition och är en viktig del av den gamla bystrukturen. När den gamla kyrkan revs och den nya byggdes stod Broby inför stora förändringar. Orten förändrades inte bara genom industrialiseringen och järnvägens tillkomst utan också genom en brand som ödelade stora delar av byn. När den nya kyrkan byggdes på 1870-talet fick den formen av en liten gotisk katedral, en korskyrka med högt torn. Exteriören präglades framför allt av de stora dubbla fönsteröppningarna och fasaderna var indelade mellan höga strävpelare. De stora fönstren gav ett överflöd av ljus in i kyrkorummet. Störst var fönstret i korets östra sida. Till stora delar är kyrkans 1800-talskaraktär ännu bevarad. Möjligen var kyrkan något överdimensionerad och efter branden reducerades bänkplatserna kraftigt. Korsarmarna fick nya funktioner med biutrymmen. En stor förändring invändigt i kyrkan var även att tegelvalv slogs över långhus, korsarmar och kor. Valven har ansevärd höjd och bredd och är imponerande exempel på sin tids ingenjörskonst. Det stora fönstret i korets östra sida murades igen och koret fick ett mer dunkelt ljusinsläpp från ett smalt fönster i söder. Återgången från de nygotiska idealen med stora ljusinsläpp till det mer slutna och arkaiska kyrkorummet kopplat till religiös mystik är tidstypisk. Brobys interiör kan jämföras med Billesholms kyrka byggd 1909 eller Himmelsfärdskyrkan i Höganäs från 1934, båda uppförda i en kraftfull nationalromantisk arkitektur med drag av Jugend och Art Deco. I Broby kyrka är det inredningen i form av snickerier och armaturer som har den starkaste tidsprägel då

övriga delar framför allt tillhör 1800-talets byggnadsstomme. Geometiska former med drag av barocken är också ett viktigt karaktärsdrag i inredningen. En av kyrkans främsta inventarier är altartavlan i intarsia, ett mästerverk av Gowenius. Altartavlan har formen av en triptyk, även den ett tillbakablickande på det medeltida kyrkorummet. Sedan 1930-talet har korets mystik ytterligare förstärkts genom den röda takfärgen. En glasvägg har satts upp mellan södra korsarmen och långhuset och bänkar i långhusets västra del har gett plats till bord och stolar samt pentry. Förändringarna är dock relativt lågmälda och kyrkorummets 1930-talskaraktär kan betecknas som välbevarad.

Kyrkan ligger på den gamla kyrkogården som utvidgats framför allt mot söder. Idag har kyrkogården mest karaktär av en park där gravvårdar står glest i grästäckta gravkvarter. Nya begravningsplatsen har en mycket vacker placering intill Helge å. På den nya begravningsplatsen kan man följa kyrkogårdens stilutveckling med den äldre traditionen av singeltäckta gravplatser med buxbom och stora pampiga gravstenar i söder till den enkla moderna skogskyrkogården längst i norr. Framför allt den södra, äldsta delen av kyrkogården med dess lilla kapell har höga skönhetsvärden och är ett tidstypiskt exempel på kyrkogårdsarkitektur kring sekelskiftet 1900.

Att tänka på

- Kyrkogården har haft samma placering sedan tidig medeltid. Kyrkogården definieras inte bara av kringliggande vägsträckningar utan även av kyrkogårdsmur och växtlighet liksom av gångstråk inne på kyrkogården. Dessa strukturer kan ha mycket lång hävd och bör underhållas och bevaras. Mur och trädkrans, gravstenar och gångstråk samt växtlighet bidrar till kyrkogårdens karaktär.
- Kyrkan ligger på samma plats som den medeltida kyrkan. Spår av den medeltida kyrkan finns därmed bevarade under den nuvarande kyrka vilket bör beaktas vid eventuella arbeten i golv eller på kyrkogården. Byggnadsmaterial kan även finnas bevarat i kyrkans murverk.
- Kyrkans exteriör är till stora delar en 1800-talskyrka som anpassats något under 1930-talet. De tidstypiska elementen för respektive epoker bör bevaras.
- Kyrkans interiör är framför allt en skapelse från 1930-talet. Inredningen är enhetlig med hög kvalitet i snickerier och fast inredning. Komplement och ändringar i kyrkans interiör bör göras lågmält för att inte påverka kyrkans karaktär.

- Nya begravningsplatsens äldsta delar är ett värdefullt exempel på det tidiga 1900-talets kyrkogårdsmiljöer. Gravvårdar och andra anläggningar inom detta gravkvarter är särskilt viktiga att bevara.

Skydd

Kyrkor och kyrkogårdar tillkomna före 1940 skyddas som kyrkligt kulturminne, enligt 4 kap. Kulturmiljölagen. Kyrkan och kyrkotomten ligger inom registrerat fornlämningsområde RAÄ- Östra Broby 182:1 och skyddas enligt 2 kap. Kulturmiljölagen. Fornlämningen avser Brobys gamla bytomt enligt lantmäterikarta från 1702.

Källor

Byggnader och miljöer i Göingebygd – Broby, kulturnämnden Östra Göinge kommun 1984, Tollarps 1984.

50 kyrkor i nordöstra Skåne, Torsten Andersson m.fl., Regionmuseet Kristianstad/Landsantikvarien i Skåne 2012.

Skånes kyrkor 1050-1949, Claes Wahlöö, Kävlinge 2014.

Skåne, Landskapets kyrkor, red. Markus Dahlberg, Riksantikvarieämbetet, 2015.

Sockenkyrkorna – kulturarv och bebyggelsehistoria, Riksantikvarieämbetet, 2008.

Underhållsplan för Broby kyrka. Restaurator AB 2007.

Östra Broby kyrkogård och begravningsplats, Vård- och underhållsplan 2014, Åsa Eriksson Green, Åsa Jakobsson och Emelie Petersson, Regionmuseet Kristianstad/Landsantikvarien i Skåne, 2014

Östra Broby kapell, Emelie Petersson, Regionmuseet Kristianstad/ Landsantikvarien i Skåne, Rapport 2015:38.

Riksantikvarieämbetets söktjänst *Fornsök*. Webbsida:
<https://app.raa.se/open/fornsok/>

Lantmäteriets karttjänst *Historiska kartor*. Webbsida:
<https://historiskakartor.lantmateriet.se/historiskakartor/search.html>

Övriga uppgifter

Inventeringsdatum: 2019-05-14

Fältinventering: Kerstin Börjesson

Rapportsammanställning och foto: Kerstin Börjesson

Granskning: Åsa Eriksson Green, Regionmuseet i Skåne/ Landsantikvarien i Skåne

Färdigställd: 2019-08-27

